

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՆԱԴԻՐՆԵՐ¹

Տաթևիկ Սիրադեղյան

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

Արդարադատության մատչելիության սկզբունքը պետության կողմից երաշխավորված տարրերի (պայմանների) ամբողջությունն է՝ ուղղված խախտված իրավունքների ու ազատությունների դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրացումն ապահովելուն: Գիտագործնական առումով կարևոր նշանակություն ունի բացահայտել, թե արդյոք արդարադատության մատչելիության սկզբունքը և դատական պաշտպանության իրավունքն առհասարակ ենթակա են սահմանափակման, և եթե այո, ի՞նչ կերպ և ի՞նչ ծավալով կարող են դրսևորվել կիրառվող սահմանափակումները, արդյո՞ք դրանց նկատմամբ պետք է տարածվեն իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման ընդհանուր չափանիշները:

Մարդու և քաղաքացու հիմնական սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները, կարծում ենք, բացարձակ չեն և կարող են ենթարկվել որոշակի սահմանափակումների, որոնց հիմքերը, ծավալներն ու սահմանները կանխորոշված են «Մարդու իրավունքների համընդհանուր» հռչակագրի 29-րդ հոդվածով, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միազգային դաշնագրի 5-րդ հոդվածով, Եվրոպայի խորհրդի «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Կոնվենցիա) 18-րդ հոդվածով, մի շարք պետությունների, օրինակ՝ Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության, Իտալիայի Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության, Հայաստանի Հանրապետության հիմնական օրենքներով:

Տեսության մեջ հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը մի դեպքում դիտարկվում է որպես սահմանադրաիրավական կարգավորում, որի միջոցով սահմանադրության՝ որպես չափանիշի մակարդակով նորից փոքրացվում է հիմնական իրավունքների պաշտպանությունը², մեկ այլ դեպքում՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված և սահմանադրված կոնկրետ իրավունքի կամ ազատության բովանդակության նեղացում, նվազեցում, պետության կողմից բացառում ինչ-ինչ կարևոր շահերից ելնելով³, մյուս դեպքում՝ սահմանադրական նպատակներով պայմանավորված ու դրանց համապատասխան մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների իրականացման՝ դաշնային օրենքով նախատեսված սահմաններ, շրջանակ⁴: Ռուս տեսաբաններից Մալինովսկայան մարդու և քա-

¹ Սույն հոդվածը գեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

² Տե՛ս **Զաքս Մ.**, «Գերմանիայում հիմնական իրավունքների ընդհանուր ուսմունքի հիմունքները: Սուբյեկտիվ հանրային իրավունքները վարչական իրավունքում», Երևան, «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2012թ., էջ 67:

³ Տե՛ս **Ա. Վաղարշյան**, «Մարդու իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման և սահմանափակման սահմանադրական նորամուծությունները (համակարգային և ձևական իրավաբանական մեկնաբանություն)», գիտական հոդված, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», Երևան, 2017 № 3 (24), էջ 9:

⁴ Տե՛ս **Подмарев А.А.**, «Ограничение прав и свобод человека и гражданина: определение конституционного понятия», Государство и право россии: история и современность, Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2014, № 2, էջ 13,

ղաքացու իրավունքների ու ազատությունների իրավաչափ սահմանափակումը համարել է այն սահմանափակումը, որը նախատեսված է դաշնային օրենքով, ունի ինչպես մշտական, այնպես էլ ժամանակավոր բնույթ, համապատասխանում է արդարության, համաչափության, օրինականության սկզբունքներին, պայմանավորված է օբյեկտիվ պատճառներով, և որի նպատակը, ընդհանուր առմամբ, անհատական և հանրային շահի միջև հավասարակշռության ապահովումն է¹:

Ձևական իրավական առումով մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը նշանակում է օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում դրանց իրականացման իրավական անհնարինությունը կամ հավասարապես օրենքով սահմանված դրանց իրականացման ծավալի կրճատումը²: Քանի որ հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք՝ «Հիմնական իրավունքի սահմանափակումների հիման վրա պետական իշխանությունը կարող է շեղվել այնպես իր համար պարտադիր չափանիշ հանդիսացող, հիմնական իրավունքներով սահմանված պատվիրաններից, և առաջին հերթին, արգելքներից»³: Լոկալ պատերազմական գործողությունների, զանգվածային անկարգությունների, քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ պետության ամբողջ տարածքում կամ նրա մի մասում հայտարարվում է արտակարգ կամ ռազմական դրություն: Նմանատիպ պայմաններում Սահմանադրությամբ քաղաքացիներին ընծեռված որոշ իրավունքներ պետության կողմից կարող են սահմանափակվել և դրան հակառակ՝ ընդլայնվել նրանց պարտականությունների և պատասխանատվության շրջանակները (օրինակ՝ որոշակի ժամերին տանից դուրս չգալու՝ պարետային ժամ, որոշակի տարածքներում չհայտնվելու պարտականություն և այլն)⁴: Սահմանադրորեն նախատեսված սահմանափակման ենթակա իրավունքների առնչությամբ մարդու իրավունքի սահմանափակումը կարող է իրականացվել միայն օրենքով՝ երաշխավորելով համաչափությունը, չաղավաղելով իրավունքի էությունը (սահմանափակման հետևանքով իրավունքը չզրկվի իր բովանդակությունից, չվտանգվի դրա գոյությունը)⁵: Սահմանադրության 2015 թվականի փոփոխությունների 76-րդ և 78-րդ հոդվածներից հետևում է երկու կարևոր հանգամանք. «ա) Սահմանադրությունն ուղղակի մատնացույց է անում, թե հատկապես որ իրավունքներն ու ազատություններն են ենթակա սահմանափակման և բ) սպառիչ կերպով թվարկում է այն բոլոր հիմքերը, որոնց առկայությամբ կարող են սահմանափակվել դրանք»⁶:

Այսպիսով, մեր համոզմամբ, հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումն անձին վերապահված այս կամ այն սուբյեկտիվ իրավունքի և

¹ Տե՛ս **Малиновская В. М.**, «Правомерное ограничение конституционных прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации», автореферат, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02, Москва, 2007թ., էջ 7, <https://www.dissercat.com/content/pravomernoe-ogranichenie-konstitutsionnykh-prav-i-svobod-cheloveka-i-grazhdanina-v-rossiisko/read>:

² Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ», ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Երևան, «Իրավունք» հրատ., 2010 թ., էջ 509:

³ Տե՛ս **Ջաքս Ս.**, նշված աշխատությունը:

⁴ Տե՛ս **Մուրադյան Մ.Հ.** «Արտասահմանյան երկրների սահմանադրական իրավունք», ընդհանուր մաս, ուսում. ձեռնարկ բուհերի համար, Երկրորդ վերանայ. հրատ., Երևան, «Լուսաբաց» հրատ., Երևան, 2011 թ., էջ 66:

⁵ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2006թ. հոկտեմբերի 4-ի թիվ ՍԴՈ-649 որոշումը, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=27418>:

⁶ «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք», երկրորդ գիրք, 6-րդ լրամշակված հրատարակություն, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ, Երևան, Տիգրան Մեծ հրատ., 2016 թ., էջ 242:

ազատության՝ որոշակի նպատակներով և պայմաններում պետության կողմից երկրի Հիմնական օրենքով կանխորոշված ծավալի մշտական կամ ժամանակավոր նվազեցումն է՝ օրինականության, համաչափության, օբյեկտիվության չափանիշներին համապատասխան:

Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները երաշխավորող «Մարդու իրավունքների համընդհանուր» հռչակագիրը, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միազգային դաշնագիրը, Կոնվենցիան դատական պաշտպանության իրավունքի նկատմամբ սահմանափակումներ, այդ թվում նաև՝ ժամանակավոր բնույթի արգելքներ սահմանելու և կիրառելու հնարավորություն չեն նախատեսել, ինչն էլ, իր հերթին, սահմանափակում է անդամ պետություններին՝ ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսելու այդ իրավունքի իրացման առավել նվազ երաշխիքներ: «Սա նշանակում է, որ իր իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող յուրաքանչյուր անձ պետք է հասնի նրան, որ իր գործը քննվի դատարանում՝ առանց որևէ իրավական և գործնական խոչընդոտների»¹: Չնայած դրան՝ գիտագործնական հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ արդարադատության մատչելիության սկզբունքի և դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի սահմանափակման հիմնախնդրի վերաբերյալ մոտեցումները միասնական չեն:

Մ. Կուրպասի կարծիքով՝ դատական պաշտպանության իրավունքը, ըստ էության, բացարձակ է և չի կարող սահմանափակվել, իսկ համաչափ սահմանափակումն անմիջականորեն վերաբերում է դրա բովանդակությունը կազմող որոշակի տեսակի բաղադրիչներին²: Կոլոսովան նույնպես նշում է, որ դատական պաշտպանությունը, որպես երաշխիք, սահմանափակվել չի կարելի³: Ե. Ֆոկինը, կողմնակից լինելով արդարադատության մատչելիության իրավունքի սահմանափակման գաղափարին, այնուամենայնիվ անընդունելի է համարում այն սահմանափակումները, որոնք ենթադրում են այդ իրավունքի իրացման բացարձակ անհնարինություն (օրինակ՝ դատարանի կողմից որոշակի տեսակի վեճերի քննության լիովին անհնարինություն): Այն պայմանները, որոնք ենթադրում են դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման կարգի օպտիմալացում, դատական պաշտպանության միջոցների ռացիոնալ օգտագործում, կառուցակարգերի համապատասխանեցում ժամանակակից պահանջներին, վերջինս սահմանափակում չի դիտարկում⁴:

Մասնագետների մի մասը հակված է այն մոտեցմանը, որ սահմանափակման ենթակա է դատարանի մատչելիության՝ դատարան դիմելու սուբյեկտիվ իրավունքը: Հայ տեսաբան Յու. Հայրապետյանի կարծիքով՝ հայցերի, դիմումների և այլ առարկությունների ներկայացման ժամկետների սահմանափակումը նպատակ է հետապնդում, իրավական որոշակիության սկզբունքին համահունչ, ապահովել արդարադատության իրականացման համար անհրաժեշտ պայմանները: Շահագրգիռ անձը պետք է ակնկալի այդ պահանջների կիրառումը, սակայն այն չպետք է խոչըն-

¹ «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք», գիրք առաջին, Երևան, «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2016 թ., էջ 357:

² Տե՛ս **Курпас М. В.** նշված աշխատությունը, էջ 25:

³ Տե՛ս **Колосова Н. М.**, «О конституционном праве каждого на международную судебную защиту в России» журнал российского права, N 4, 2012 թ., էջ 74, <https://cyberleninka.ru/article/n/o-konstitutsionnom-prave-kazhdogo-na-mezhdunarodnyu-sudebnuyu-zaschitu-v-rossii/viewer>:

⁴ Տե՛ս **Фокин Е.А.**, «Обеспечение доступности правосудия в условиях профессионализации российского арбитражного процесса», диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук, Մոսկվա, 2020 թ., էջ 50, <https://www.hse.ru/data/xf/586/993/1594/%D0%A4%D0%BE%D0%BA%D0%B8%D0%BD%20%D0%95.%D0%90.%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F.pdf>:

դոտի դատավարության մասնակիցների՝ իրավական պաշտպանության բոլոր միջոցներից օգտվելու իրավունքը¹: Դատարան դիմելու իրավունքի գործնական իրացումը պետք է կախված լինի որոշակի պայմաններից, որոնք կապված են ոչ միայն դատարան դիմելու, այլ նաև՝ դատական վարույթ հարուցելու հնարավորություն տվող հիմքերի հետ²: Թույլատրելի սահմանափակումները պետք է լինեն ողջամիտ, ապահովեն դատարան դիմելու կարգի՝ օրենքով սահմանված պահանջների պահպանումը և չխոչընդոտեն դատական պաշտպանություն ստանալուն³: Անձի դատական քննության իրավունքի մատչելիությունը և իրավունքների պաշտպանության միջոցների արդյունավետությունն ապահովելու համար պետությունը կաշականդված է պատշաճ պայմաններ, ներառյալ՝ դիմումի ընդունելության ժամկետներ սահմանելու և մեխանիզմներ մշակելու ու երաշխավորելու պարտականությամբ⁴:

Սահմանափակումների թույլատրելիության վերաբերյալ դատական և միջազգային մարմինների ձևավորած մոտեցումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանք թեև երբեմն նույնանում են արդարադատության մատչելիության սկզբունքի կամ դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքի սահմանափակման հետ, սակայն իրենց բովանդակությամբ առավելապես առնչվում են հենց դատարան դիմելու իրավունքի սահմանափակումներին:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազմիցս արձանագրել է, որ դատարանի հայեցողությունը բացարձակ չէ: Այն կարող է անուղղակիորեն ենթարկվել սահմանափակումների, քանզի դատարանի իրավունքն ինքնին պետության կողմից կարգավորում պահանջող երևույթ է: Կողմերի համար երաշխավորվելով իրենց «քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները» որոշելու համար դատարան դիմելու արդյունավետ իրավունք՝ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը պետությանն ազատ է թողնում այդ իրավունքն իրականացնելուն ուղղված միջոցներն ընտրելիս: Միաժամանակ, թեև Պայմանավորվող պետություններն այս կապակցությամբ օժտված են գնահատման որոշակի ազատությամբ, այնուամենայնիվ Կոնվենցիայի պահանջների պահպանման վերաբերյալ վերջնական որոշում կայացնելու իրավասությունը մնում է դատարանին⁵: Պետությունները կարող են սահմանափակումներ դնել հնարավոր դատավարական կողմերի վրա այնքանով, որքանով այդ սահմանափակումներն օրինական նպատակ են հետապնդում, համա-

¹ Տե՛ս **Айрапетян Ю. В.**, «Доступность правосудия в гражданском процессе республики Армения и законодательные гарантии ее реализации», диссертаци на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04, Երևան, 2016 թ., էջ 20, https://etd.nla.am/3588/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%90%D0%B9%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD_%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B9.pdf:

² Տե՛ս **Столярова Ю.О.**, «Право на обращение в суд за защитой своих прав, свобод и законных интересов как элемент конституционно-правового и общественно-политического статуса человека и гражданина», Вестник, УДК 347, N 2 (38), 2008 թ., էջ 102, <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-obraschenie-v-sud-za-zaschitoy-svoih-prav-svobod-i-zakonnyh-interesov-kak-element-konstitutsionno-pravovogo-i-obschestvenno-politicheskogo-statusa-cheloveka-i-grazhdanina>:

³ Տե՛ս **Борисова В. Ф.**, «Соотношение международных и национальный правовых категорий в сфере доступности правосудия», Вестник, выпуск 1 (5), 2016 թ., էջ 13, <https://cyberleninka.ru/article/n/sootnoshenie-mezhdunarodnyh-i-natsionalnyh-pravovyh-kategoriy-v-sfere-dostupnosti-pravosudiya/viewer>:

⁴ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի խորհրդին առընթեր Գիտա-վերլուծական կենտրոնի խորհրդի 25.06.2014թ. թիվ 01-Ա որոշմամբ հաստատված «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարան Մագդա Եղիազարյանի դիմումի վերաբերյալ» 25.06.2014թ. թիվ 01-14-Ա Գրավոր մեկնաբանությունը, էջ 5, https://advocates.am/images/gitaverlucakan/2014/AMICUS_CURIAE_01-14.pdf:

⁵ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումները», ընդհ. խմբագր. Ա. Մկրտումյանի, Եվրոպայի խորհուրդ, Երևան, 2012թ., էջ 190-191:

չափ են և այնչափ լայնընդգրկուն չեն, որ աղճատեն իրավունքի բուն էությունը¹: Սահմանափակումները, ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, հիմնականում կիրառելի են այն ժամանակ, երբ քննարկվում են բողոքի ընդունելիության պայմանները, քանի որ իր բնույթով այն ենթադրում է կարգավորում պետության կողմից, որն ունի այդ առումով թույլատրելի հայեցողության որոշակի շրջանակ²: Այսինքն՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն սկզբունքորեն ընդունելի է համարել ներպետական օրենսդրությամբ ընթացակարգային սահմանափակումների և պահանջների սահմանումն արդարադատության պատշաճ իրականացման նպատակով, այդուհանդերձ կիրառվող սահմանափակումները չպետք է սահմանափակեն կամ նվազեցնեն անձի՝ դատարան դիմելու իրավունքն այնպես կամ այն աստիճանի, որ խախտվի իրավունքի բուն էությունը: Ավելին, սահմանափակումը կհակասի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին, եթե այն «չհետապնդի օրինական նպատակ», և եթե «չլինի կիրառվող միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև համարժեքության հիմնավոր հարաբերակցություն»³:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մոտեցումներին համահունչ դիրքորոշումներ են արտահայտել նաև Սահմանադրական և Վճռաբեկ դատարանները: Սահմանադրական դատարանը մի շարք որոշումներում ընդգծել է, որ դատարանի (արդարադատության) մատչելիությունը կարող է ունենալ որոշակի սահմանափակումներ, որոնք չպետք է խաթարեն այդ իրավունքի բուն էությունը, որևէ առանձնահատկություն կամ ընթացակարգ չի կարող խոչընդոտել կամ կանխել դատարան դիմելու իրավունքի արդյունավետ իրացման հնարավորությունը, իմաստագրել է << Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքը կամ դրա իրացման արգելք հանդիսանալ⁴: Վճռաբեկ դատարանը նույնպես արձանագրել է, որ դատական պաշտպանության իրավունքը կարող է սահմանափակվել, սակայն կիրառվող սահմանափակումները չպետք է լինեն այն աստիճան, որ խաթարեն այդ իրավունքի բուն էությունը: Սահմանափակումն անհամատեղելի կլինի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի հետ, եթե այն իրավաչափ նպատակ չհետապնդի, և եթե չլինի ողջամիտ հավասարակշռված կապ գործադրվող միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև⁵:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը թույլատրելի է համարել դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակումները բողոքի ընդունելիությամբ:

¹ Տե՛ս **Ղովիդաս Վիտաուսկաս, Գրիգորի Դիկով**, «Արդար դատաքննության իրավունքի պաշտպանությունն ըստ մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի», Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների ձեռնարկներ, Եվրոպայի խորհուրդ, 2012թ., հայերեն թարգ., 2014 թ., էջ 33:

² Տե՛ս ՄԻԵԴ-ի *Luordo v. Italy* թիվ 32190/96 գործով 2003թ. հուլիսի 17-ի վճիռը, կետ 85, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-61231%22>]:

³ Տե՛ս, օրինակ, ՄԻԵԴ-ի *Naiit-liman v. Switzerland* թիվ 51357/07 գործով 2018թ. մարտի 15-ի վճիռը, կետեր 114-115, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-181789%22>], ՄԻԵԴ-ի «Պայքար և Հաղթանակ ՍՊԸ-ն» ընդդեմ Հայաստանի թիվ 21638/03 գործով 2007թ. հունիսի 2-ի վճիռը, կետ 44,

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2221638/03%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-84119%22>]:

⁴ Տե՛ս, օրինակ, Սահմանադրական դատարանի 2015թ. մարտի 3-ի թիվ ՍԴՈ-1192 որոշումը, կետ 7, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95999>, 2015թ. հոկտեմբերի 6-ի թիվ ՍԴՈ-1231 որոշումը, կետ 5, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=100902>, 2016թ. մարտի 10-ի թիվ ՍԴՈ-1257 որոշումը, կետ 7, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=104351>, 2017 թ. ապրիլի 18-ի թիվ ՍԴՈ-1363 որոշումը, կետ 8, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=112998>:

⁵ Տե՛ս, օրինակ, Վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-365(ՎԴ) քաղաքացիական գործով 2008թ. ապրիլի 14-ի որոշումը, թիվ ՎԴ/3653/05/10 վարչական գործով 2011թ. հոկտեմբերի 10-ի որոշումը, կետ 3, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=128668>:

յան, վաղեմության ժամկետների, դատական ծախսերի ապահովման, իրավաբանական ներկայացուցչության կամ պետության դեմ վնասների հատուցման համար նախքան բողոք ներկայացնելը հաշտություն կնքելու փորձի պահանջի հիմքով¹: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ճանաչել է պետության շահը վերահսկելու դատարանի մատչելիությունը, երբ խնդիրը վերաբերում է որոշակի խմբի հարցերի: Եթե ազգային համակարգն արգելափակում է դատարանի մատչելիությունը, Ղատարանը կհաստատի, որ վեճն իրականում այնպիսին է, որ արդարացվում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքների նկատմամբ բացառության կիրառումը²: Ներպետական դատավարական կարգի համաձայն՝ հնարավոր է, որ դիմողից պահանջվի հայցը կամ գանգատը, այդ թվում՝ փաստական հիմքերն ու իրավական փաստարկները գրավոր ներկայացնել՝ ըստ տրված ձևանմուշի: Այդուհանդերձ, այս պահանջը չպետք է հանգեցնի ծայրահեղ ֆորմալիզմի, և հարկ է, որ ներպետական դատարանները սեփական նախաձեռնությամբ գործի հանգամանքների որոշակի ուսումնասիրություն կատարեն՝ դիմողի փաստարկներն ըստ էության գնահատելու համար, նույնիսկ եթե դրանք ձևակերպված չեն եղել բացարձակ պարզորոշ կամ ճշգրիտ կերպով³: Ժամկետային սահմանափակումները, որոնք սահմանվում են պետության կողմից, հետապնդում են որոշակի կարևոր նպատակներ, մասնավորապես՝ իրավական որոշակիության երաշխավորումը, հավանական պատասխանողի պաշտպանությունը ժամկետանց հայցերից, որի դեպքում դժվար կլինի կանխել անարդարությունը, որը կարող է առաջանալ, եթե դատարաններից պահանջվի քննել այնպիսի դեպքեր, որոնք տեղի են ունեցել հեռավոր անցյալում այն ապացույցների հիման վրա, որոնք կարող են լինել ոչ արժանահավատ և ոչ ամբողջական՝ բավականաչափ ժամանակահատված անցած լինելու պատճառով: Ժամկետային սահմանափակումների առումով պետությունները նույնպես հայեցողական լիազորություն ունեն որոշելու, թե դատարանի մատչելիությունն ինչպես պետք է սահմանափակվի⁴:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն (այսուհետ նաև՝ Նախարարների կոմիտե) արդարադատության մատչելիության ուղղությամբ համապատասխան հայեցակարգեր մշակելու շրջանակներում գտել է, որ ոչ խոշոր չափի հայցային պահանջներով վեճերի համար պետք է նախատեսվի հատուկ ընթացակարգ, որը հնարավորություն կտա կողմերին դիմել դատարան՝ չկրելով վեճի առարկա հանդիսացող գումարի համեմատ անհամաչափ ծախսեր: Այս նպատակներով հնարավոր է նախատեսել հեշտացված (պարզեցված) դատական վարույթ, գերծ մնալ անհարկի դատական լուծմանից և սահմանափակել բողոքարկման իրավունքը⁵: Նախարարների կոմիտեի 1984 թ. փետրվարի 28-ի թիվ R (84) 5 հանձնարարականի 8-րդ սկզբունքի 1-ին մասի b) կետի համաձայն՝ պետք է նախատեսվեն որոշակի կանոններ կամ կանոնների ամողջություն՝ ուղղված վեճի լուծման արագացմանը՝ անվիճելի իրավունքի, նախապես գնահատված վնասի, ինչպես նաև ոչ մեծ գումարներով հայցերի հետ կապված դեպքերում: Դատական պաշտպանության իրավունքի

¹ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի վերաբերյալ» ուղեցույցը, թարմացված՝ 2021թ. օգոստոսի 31-ին, Եվրոպայի խորհուրդ/Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, 2022թ., կետեր 124-125, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_HYE.pdf:

² Տե՛ս Միտլիցի v. Croatia թիվ 22330/05 գործով 2009թ. փետրվարի 5-ի որոշումը, 31-41 կետեր, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-91144%22%7D>:

³ Տե՛ս **Ղովիդաս Վիտկաուսկաս, Գրիգորի Ղիկով**, նշված աշխատությունը, էջ 36:

⁴ Տե՛ս Միտլիցի v. Stubbings and Others v. The United Kingdom թիվ 22095/93 գործով 1996թ. հոկտեմբերի 22-ի որոշումը, կետ 51, 55, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58079%22%7D>:

⁵ Տե՛ս Նախարարների կոմիտեի 1981թ. մայիսի 14-ի թիվ R (81) 7 հանձնարարականը, կետ 15:

ապահովման հաշվառմամբ՝ Նախարարների կոմիտեն խրախուսել է դատական ատյանների ծանրաբեռնվածությունը թրթափելու համար արտադատական մարմինների ստեղծումը և դրանց կողմից վեճերի քննությունը¹, այդ թվում նաև՝ վարչական մարմինների և մասնավոր անձանց միջև վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոցների նախատեսումը²:

Ամփոփելով միջազգային մարմինների, միջազգային և ներպետական դատական ատյանների փորձի ուսումնասիրությունը՝ կարող ենք նշել, որ բողոքի ընդունելիության, վաղեմության ժամկետների, դատական ծախսերի, իրավաբանական ներկայացուցչության վերաբերյալ կամ որոշակի խումբ (տեսակի) գործերով վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոցներ (եղանակներ) նախատեսելու թույլատրելի սահմանափակումները դատարանի մատչելիության, այսինքն՝ դատարան դիմելու իրավունքի նկատմամբ կիրառվող սահմանափակումներ են, որոնք ոչ միայն չեն սահմանափակում արդարադատության մատչելիության սկզբունքը և դատական պաշտպանության իրավունքը, այլև ինքնին նպաստում են դրանց գոյությունը գործնականում արդյունավետ ապահովելուն:

Վերը ներկայացված գիտագործնական հետազոտությունների համատեքստում անդրադառնալով այն հարցադրմանը, թե արդյոք արդարադատության մատչելիության սկզբունքը և դատական պաշտպանության իրավունքը ենթակա են սահմանափակման՝ կարծում ենք, որ պետության կողմից դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքի, այդպիսով նաև՝ արդարադատության մատչելիության սկզբունքի՝ որոշակի նպատակներով և պայմաններում կանխորոշված ծավալի մշտական կամ ժամանակավոր նվազեցումներ սահմանելու կոնվենցիոն և սահմանադրական հիմքերի բացակայության պայմաններում դրանք բացարձակ են և ենթակա չեն որևէ սահմանափակման: Ավելին, արդարադատության մատչելիության սկզբունքի և դատական պաշտպանության իրավունքի երաշխավորման կարևորության տեսանկյունից դրանք սահմանափակման ենթակա չեն անգամ արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում: Այլ կերպ, մեր համոզմամբ հնարավոր սահմանափակումները վերաբերում են ոչ թե դատական պաշտպանության իրավունքի, այլ դրա բաղադրատարրը հանդիսացող դատարանի մատչելիության՝ դատարան դիմելու իրավունքի սահմանափակմանը: Ինչ վերաբերում է դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրացման համար պետության կողմից գործադրվող իրավաչափ սահմանափակումներին, ապա պետությունները պարտավոր են սահմանել դատարան դիմելու համապատասխան ընթացակարգային պայմաններ, որոնք պետք է հաղթահարվեն դատական պաշտպանություն հայցողների կողմից: Ընդ որում, առանձին տեսակի դատավարություններում այդպիսի ընթացակարգային պայմանները կարող են բավարարել տարբեր չափանիշների՝ դատավարության տվյալ տեսակի առանձնահատկություններից ելնելով:

Այդպիսով, մեր համոզմամբ, դատարան դիմելու իրավունքի «սահմանափակումները» այդ իրավունքի իրացման՝ օրենսդրությամբ նախատեսված պայմաններն են, որոնք ուղղված են դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումն առավել արդյունավետ դարձնելուն, սակայն միևնույն ժամանակ չպետք է խաթարեն, իմաստագրվեն դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի բուն էությունը, հակառակ դեպքում կվտանգեն այդ իրավունքի անխախտելիության և արդարադատության մատչելիության սկզբունքների գոյությունը:

¹ Տե՛ս Նախարարների կոմիտեի 1986թ. սեպտեմբերի 16-ի թիվ R (86) 12 հանձնարարականը, կետ 15:

² Տե՛ս Նախարարների կոմիտեի 2001թ. սեպտեմբերի 5-ի թիվ R (2001) 9 հանձնարարականը:

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРИНЦИПА ДОСТУПА К ПРАВОСУДИЮ¹

Татевик Сирадегян

Соискатель кафедры конституционного права ЕГУ

В статье автор коснулся научных и практических проблем ограничения принципа доступа к правосудию, поднял такие важные вопросы, как могут ли принцип доступа к правосудию и право на судебную защиту ограничиваться, и если да, то каким образом и в какой мере могут проявляться применяемые ограничения, должны ли на них распространяться общие критерии ограничения прав и свобод?

Рассмотрев в статье исследования различных научных и практических источников по затронутым вопросам, автор приходит к выводу о том, что при отсутствии конвенциональных и конституционных оснований для установления со стороны государства постоянных или временных ограничений в каком-либо объеме основного права на судебную защиту и, соответственно, принципа доступа к правосудию, установленных для определенных целей и в определенных условиях, они являются абсолютными и не подлежат никаким ограничениям.

Предполагаемые ограничения относятся не к ограничению права на судебную защиту, а к его составной части - права на доступ к суду, права на обращение в суд. Государства обязаны установить соответствующие процессуальные условия для обращения в суд, которые должны преодолеваются лицами, обращающимися за судебной защитой. Таким образом, условия реализации права на обращение в суд, предусмотренные законодательством, направлены на повышение эффективности реализации права на судебную защиту, но в то же время они не должны нарушать, обесценивать саму суть конституционного права на судебную защиту, иначе они ставят под угрозу существование принципов незыблемости этого права и доступа к правосудию.

SOME PROBLEMS OF RESTRICTION OF THE PRINCIPLE OF ACCESS TO JUSTICE²

Tatevik Siradeghyan

Applicant at the YSU Chair of Constitutional Law

In the article the author touched upon the scientific and practical problems of restriction of the principle of access to justice, raised such important questions as whether the principle of access to justice and the right to judicial protection can be restricted, and if so, then how and to what extent, whether the general criteria for restriction of rights and freedoms should be applied to them.

¹ Статья было представлена 8 декабря 2022г. на научной конференции аспирантов и соискателей юридического факультета Ереванского государственного университета.

² This article was reported in 2022 December 8 at the scientific session of graduate students and applicants at the YSU Faculty of Law.

Review of various scientific and practical sources on the issues discussed in the article allowed the author to conclude that in the absence of conventional and constitutional grounds for stipulating permanent or temporary restrictions of the fundamental right to judicial protection and, accordingly, the principle of access to justice by the state to a certain degree for certain aims and under certain conditions, they are absolute and not subject to any restrictions.

Possible restrictions relate not to the restriction of the right to judicial protection, but to its integral component - the right to access to the court, the right to a court. States are under the obligation to establish appropriate procedural conditions for recourse to the courts, which must be overcome by persons seeking judicial protection.

Therefore, the conditions for exercising the right to access the court, provided for by law, are aimed at increasing the effectiveness of the exercise of the right to judicial protection, but at the same time they should not compromise, undermine the very essence of the constitutional right to judicial protection, otherwise they jeopardize the existence of the principles the inviolability of this right and access to justice.

Բանալի բառեր – արդարադատության մատչելիության սկզբունք, հիմնական իրավունքներ և ազատություններ, հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակում, դատական պաշտպանության իրավունք, դատարան դիմելու իրավունք, դատարան դիմելու պայմաններ, ընթացակարգային պայմաններ:

Ключевые слова: принцип доступа к правосудию, основные права и свободы, ограничение основных прав и свобод, право на судебную защиту, право на обращение в суд, условия обращения в суд, процессуальные условия.

Key words: the principle of access to justice, fundamental human rights and freedoms, restriction of fundamental human rights and freedoms, the right to judicial protection, the right to access the court, conditions for applying to court, procedural conditions.